

ד"ר שלמה קניאל

המצויינות בהשתדלות**ראשי-פרקים**

- א. תקציר
- ב. מבוא
- ג. להחליף את המושג מצויינות במושג השתדלות
- ד. מבחן המצויינות בתוצאה ומבחן ההשתדלות בתהליך
- ה. צורך ההישג כמניע למצויינות - ערך העצמי כמניע להשתדלות
- ו. הצורך להצלחה מעלה את ערך העצמי (גאוה)
- ז. ערך העצמי
- ח. יחס מעגלי בין ערך עצמי והצלחה
- ט. הערכה עצמית והתמודדות במצבי כישלון
- י. ערך העצמי נקבע על ידי המשמעות שאדם יוצק לחייו
- יא. שייכות לקבוצה ולאומה מצליחות - מקור להעלאת ערך העצמי של הפרט
- יב. המצויינות מאופיינת בהנעה חיצונית וההשתדלות בהנעה פנימית
- יג. מצויינות אובייקטיבית לעומת השתדלות סובייקטיבית
- יד. המצויינות בסרגל רווחי חד ממדי לעומת ההשתדלות בסרגל שמי רב ממדי
- טו. המצויינות היא עלייה בסולם, ההשתדלות היא עלייה תוך איזון פעיל
- טז. המצויינות מיועדת למעטים בדברים גדולים, ההשתדלות לכול ובקטנים
- יז. תכני המצויינות לעומת תכני ההשתדלות
- יח. ביהדות יש שבעים פנים להשתדלות
- יט. במצויינות פוטנציאל לאלימות בהשתדלות פוטנציאל לסובלנות
- כ. המשותף למצויינות והשתדלות
- כא. משמעות השוואה למכללה
- כב. סיכום
- כג. מקורות

§ § §

א. תקציר

המאמר משווה בין תכונות המצויינות המצויה להשתדלות הרצויה. ההשוואה מראה כי מבחן המצויינות הוא בתוצאה בעוד שמבחן ההשתדלות הוא בתהליך. המניע למצויינות הוא חיצוני ומבוסס על צורך ההישג ואילו ההשתדלות מבוססת על הנעה פנימית וערך העצמי. המצויינות היא אובייקטיבית, בסרגל רווחי חד ממדי המתבטא בציוני בית ספר. ההשתדלות לעומתה היא סובייקטיבית, בסרגל שמי, רב ממדי תוך איזון פעיל. המצויינות מיועדת למעטים ונמצאת בדברים הגדולים בחיים, בעוד שההשתדלות מיועדת לכולם ונמצאת בדברים הקטנים של החיים. תכני המצויינות וההשתדלות משקפים את ערכי החברה המאמצים אותה. להשוואה זו יש מספר השלכות מעשיות למכללה.

ב. מבוא

בעידן התקשוב והפוסטמודרניזם אנו מוצפים במגוון פרדוקסים: הצורה חשובה מהתוכן, יש לנו בניינים גבוהים ופתיל סבלנות קצר, אנו נוהגים באוטוסטרדות רחבות ועדיין נשארנו עם השקפות צרות; העלינו את איכות החיים וקצרנו את זמן הקשר הבין אישי; אנו מספקים יותר השכלה ופחות חינוך; יותר ידע ופחות שיפוט; יותר תרופות ופחות בריאות; אנו מדברים יותר ומקשיבים פחות; הוספנו שנים לחיים אבל לא חיים לשנים; ניקינו את האוויר והזנחנו את האווירה; בקענו את האטום אבל לא את דעותינו הקדומות; הכנסותינו עלו וערכינו ירדו; יש לנו יותר פנאי ופחות הנאה; יותר סוגי מזון ופחות תזונה; שתי משכורות ויותר גירושין; בתים נאים ומשפחות הרוסות; חלונות ראווה מקסימים ומאחוריהן חנויות ריקות; הפכנו את הצבא לשקוף במקום צבא נחוש; הפתיחות הפכה לפריצות, התקיפות לתוקפנות, הלאומיות הפכה ללאומנות, העיקשות לעקשנות וההיגיון לאי היגיון.

בתקופה של איבוד דרך ופרדוקסים דיון בנושא המצויינות הופך לדיון בעדים, סדרי העדיפויות להשגתן והקריטריונים הקובעים אם היעדים הושגו אם לא. מאמר רגיל אינו מסוגל "להרים" מעמסה כה כבדה ולכן נסתפק בניתוח המצויינות ברמה של הפרט ונשווה בין המצויינות המצויה – זו הנראית בחיינו השוטפים – מול מצויינות רצויה שיש לשאוף אליה. לא נעסוק בתחומים חשובים כמו מצויינות חורים, קהילה וחברה, מצויינות מערכתית, כיצד לחנך למצויינות ועוד.

ג. להחליף את המושג מצויינות במושג השתדלות

למושג מצויינות שני הסברים עיקריים. ההסבר הראשון מתייחס לטוב מאוד, למעולה, ליוצא מן הכלל ולמושלם. בלשון הדבור משתמשים במילה מצוין כדי להביע את הציון הגבוה ביותר בסולם הציונים המקובל במערכת החינוך בישראל (עשר מתוך עשר). ההסבר השני מתייחס לדבר רשום, שסומן, מעין תמרור. שני הסברים אלה נמצאים בפרשנות לפסוק "הציבי לך ציונים שימי לך תמרורים" (ירמיהו לא כ). יש מהמפרשים הטוענים שישראל היו מצוינים במצוות וכשיחזרו לארץ קיום המצוות לא יהיה חדש להם (רש"י). מפרשים אחרים (מצודת דוד) מסבירים את הפסוק כדרישה מהעם לשים סימנים בדרך לגולה כדי שיקל עליהם לחזור ארצה.

השדה הסמנטי של המושג מצויינות הוא רחב מאוד ויש בו מלים כמו: ציון, מצטיין, מחונן, מעולה, יעילות, אפקטיבי, מוכשר, מפורסם (באנגלית:

excellent, perfection, eminent). המצויינות מתקשרת אסוציאטיבית עם רייטינג, פרסום, פרסים, כבוד, עושר ויופי ובעקיפין היא מהווה מעין ציון, סימון לדברים הטובים והנכונים מבחינה ערכית.

אם "מגרדים מעט את הצבע" מהמילה מצויינות מגלים כי יש צורך להוסיף לה את ההקשר, ולומר מצויינות ב... התחום בו מופיעה המצויינות הוא קריטי שהרי יכולה להיות מצויינות שאיננה מוסרית והנמצאת בשפל המדרגה (טרוריסט מצטיין ואנס מעולה). המצויינות חובקת את כל התחומים וישנם סוגים שונים ומגוונים של מצויינות. יש המבטאים פעילות שכלית ומובילים לצמיחתה של תיאוריה, מכונה או מחשב משוכלל. יש נפש המצטיינת בהוראה ואחרת בחקלאות, יש נפש הפועלת בסביבה כמותית ויש הפועלת בסביבה איכותית. ישנה מצויינות שבאה בתורשה (ללא מאמץ) וישנה מצויינות נלמדת הבאה בעקבות למידה והשקעה לאורך שנים רבות.

ההקשרים והמשמעות של המושג מצויינות נוטים בדרך כלל לפירוש בכוון של נעלה מכולם ולא לפירוש בכוון הסימון והתמרור. מצויינות במובן של נעלה מכולם מבטאת סולם ערכים שאינו רצוי לנו וגם אם נתאמץ לא נוכל להסיט את פרוש המושג מצויינות לעבר הסימנים והתמרורים. עקב היחס המעגלי וההזדק שיש בין שפה לחשיבה אני מציע להניח למושג המצוי מצויינות ולהמירו במושג השתדלות שפירושו מאמץ מתמשך ולא חד פעמי כדי להשיג דבר מה, לנסות להצליח במשהו. בהמשך נעמיק בהבחנות בין מצויינות להשתדלות כדי להעמיק ולגבות את המושג השתדלות.

ד. מבחן המצויינות בתוצאה ומבחן ההשתדלות בתהליך

המצויינות מבליטה את התוצאה הסופית ומתעלמת מכל היתר. ההשתדלות לעומתה מבליטה את התהליך ואת הדרך. היהדות מלמדת אותנו לתת ערך חשוב מאוד ל"יובלכתך בדרך" ולהעדיף את מבחן התהליך על פני מבחן התוצאה. הרעיון הוא כי עצם ההמצאות בתנועה ובדרך, לקראת יעדי החיים, חשוב יותר מעצם ההגעה לתוצאה. התנועה מחייבת מאמץ, השתדלות ונחישות לאורך זמן רב. מאידך גם מצויינות בתוצאה תלויה במידה רבה באחוז אחד של גאונות ו 99 אחוזים של מאמץ והזעה (אדיסון). ההשתדלות מבליטה אפוא כי היעד בחיים צריך להיות מעצם היות האדם בתהליך לקראת... ולא מעצם השגת המטרה אשר אחריה יש תמיד עוד מטרות.

קביעה של מצויינות רק לפי מבחן התוצאה בתחומים רבים עלולה למוטט את האדם. לא מזמן טיפלתי בבחור כבן שלושים אשר בצעירותו הוגדר כמחונן

וכיום קשה לו להכריע מה לעשות בחייו. התברר כי הדימוי הפנימי שלו הוא של גאון המסוגל לקבל פרופסורה והכרה בינלאומית בשבעה תחומים ('יכמו פרופסור לייבוביץ'). כבר עשר שנים מאז סיום השירות הצבאי הוא עומד בצומת חייו וקובע לעצמו יעדי מצויינות בכל כך הרבה תחומים שהדבר משתק אותו. מחשבתו הברורה היא שאם לא יוכל להשפיע על העולם במומחיותו ובהצטיינותו מעל כולם עדיף לא להתחיל כלל.

חשיבות ההתחלות בתהליך הארוך מתבטאת באגדה הבאה. רוכל מציפורי הכריז כי הוא מוכר סם חיים. ר' ינאי ששמע את הרוכל הזמין אותו אליו וביקש לקנות את הסם המיוחד. הרוכל סרב בטענה כי אנשים כמו ר' ינאי אינם זקוקים לסם חיים. כאשר לחץ עליו ר' ינאי הוציא הרוכל את ספר תהילים (לד יג-יד) והקריא לו את הפסוקים "מי האיש החפץ חיים... נצור לשונך מרע". התלהב ר' ינאי מהרוכל ואמר: "כל ימי הייתי קורא הפסוק הזה ולא הייתי יודע עד היכן הוא פשוט עד שבא רוכל זה והודיעו... לכאורה נראית תגובתו של ר' ינאי תמוהה שלא ידע עד כמה הפסוק פשוט שהרי הרעיון ברור וקשה להבין את החידוש של הרוכל שהיה נסתר מעיניו של ר' ינאי. מסבירה נחמה ליבוביץ (עיונים בספר ויקרא עמוד 160) כי ר' ינאי חשב כי את הסם ומשמעות החיים (מצויינות) אפשר להשיג רק אם ממלאים את כל תנאי הפסוק: "נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה סור מרע ועשה טוב". כלומר, רק אם האדם מושלם ומצטיין בכל התחומים ומקיים את כל המצוות לפרטיהן רק אז הוא מגיע לאידיאל המוצג בפסוק "מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב". והנה מלמד אותו הרוכל כי אפשר להגיע לשלמות גם אם מתחילים את התהליך על ידי "נצור לשונך מרע". מספיק הדבר החשוב של שמירת הלשון כדי לספק את סם החיים ועצם תחילת המעשה (התהליך) מהווה את העיקר בתנאי שתהיה תמיד תנועה לקראת יעדים של סור מרע ועשה טוב.

ה. צורך ההישג כמניע למצויינות - ערך העצמי כמניע להשתדלות

הבחנה נוספת בין מצויינות להשתדלות קשורה במניעים העומדים מאחוריהם. המצויינות מונעת בעיקר על ידי צורך ההישג בעוד שההשתדלות מונעת בעיקר על ידי ערך העצמי. צורך ההישג (need of achievement) מתואר כהתנהגות המונעת על ידי הצורך למצויינות לפי סטנדרטים שונים שעיקרם חיזוניים. בספרות הפסיכולוגית הקלאסית מוצג צורך ההישג כאחד הצרכים המרכזיים המניעים את האדם (McClelland, 1953). הטענה היא כי בני האדם נולדים עם צרכים פסיכולוגיים כמו הצורך למזון, למים ולמין, וכן עם צרכים

פסיכולוגיים כמו צורך ההישג, סקרנות והשתייכות. אנשים שונים בצורך ההישג וניתן למדוד זאת בעזרת שאלונים ומבחנים השלכתיים כמו רורשאך. ההישגיים נהנים מאתגרים בתחומים שונים (לאו דווקא אינטלקטואלים) ומפתחים תחושת יכולת, אחריות, עצמאות ומוקד שליטה פנימי. חלקם מכוונים לתחרות עם עצמם וחלקם לפופולריות ולמנהיגות שטחית וזולה. רובם משקיעים את רוב זמנם בתחרות על בחירת אתגרים קשים הדורשים מאמץ רב ומתמשך לאורך זמן. ההישגיים מותעלמים מקולות "הגיוניים" של הורים או חברים המבקשים מהם להוריד קצת את הלחץ להישגים. רמת הקשר והחיבה למשפחתו של ההישגי היא מתחת לממוצע דבר המאפשר לו להינתק מקשרים כובלים "ולהמריא" למרחבי ההצלחה. תלמידי קולג' הישגיים תארו את הוריהם כפחות ידידותיים, פחות מסייעים ויותר נוקשים וקפדנים (האם הלוחצת שבנה יהיה רופא או עורך דין). לעומתו הטיפוס התת-הישגי קשור יותר למשפחתו וטוען כי המשפחה היא מעל לכל ואין שום דבר בחיים ששווה להקריבו על מזבח המשפחה (Muijs, 1997).

צורך ההישג הוא מושג מצומצם יחסית המאפשר להסביר התנהגויות של מעט אנשים במצבים ייחודיים וקיצוניים. הוא יכול להסביר את יוצא השכונות שהפך למיליונר, המנכ"ל המכור לעבודה, הפרופסור שלא מפסיק להקליד מאמרים ואת המאמן שרואה בגביע אירופה את הגשמת כל מאווייו. אלה מקרים קיצוניים שהחברה מציגה לראווה ומעניקה להם אותות ההצטיינות. צורך ההישג אינו מסביר את מניעי הפעולה של רוב בני האדם וכדי להבין את רכיבי ההצטיינות - השתדלות - של האדם הרגיל במצבי החיים היומיומיים יש להרחיב את המושג צורך ההישג לעבר הצורך להצלחה וערך העצמי.

1. הצורך להצלחה מעלה את ערך העצמי (גאווה)

הצורך להצלחה הוא אוניברסלי ומבוסס על ההנחה כי האדם מטבעו מוכן להשקיע ולהתאמץ בתנאי שיצליח בפעולותיו ביחס לעצמו (הרחבת חוק התוצאה של תורנדייק, Thorndike, 1924). שני מקורות, פנימי וחיצוני, קובעים לאדם אם הצליח במשימה או לא. המקור הפנימי הוא הלומד עצמו החש הצלחה מעצם השגת המשימה (עיין להלן במושג הנעה פנימית). המקור החיצוני להצלחה הוא שיפוטם של אחרים ביחס לבצוע המשימה. מורים קובעים, למעשה, אם פעולות התלמיד מוצלחות על ידי מתן ציונים (הנעה חיצונית). שני מקורות אלה מתמוזגים ויוצרים משוואה אישית-ייחודית, השונה בין לומדים ובתוך לומדים במצבים שונים.

אנשים שאינם תופסים עצמם כמצליחים נוטים להימנע מהתמודדות, תלמידים מפריעים בבית הספר ומבוגרים נכנסים למצב של חוסר אונים. רגשות ההימנעות והחרדה מתגברים, נוצרת ירידה במאמץ וייחוס הכישלון לגורמים ביכולת האישית. מכיוון שהצלחות בעבר הן מועטות אין התייחסות להן והאדם מסיק שאין טעם במאמץ. ההצלחה היא הדלק המזין את אש ההערכה העצמית. ההצלחה מובילה להעלאת ערך העצמי ולתחושה של גאווה (במובן החיובי של גאוות יחידה) והכישלון מוריד את ערך העצמי ומחייב התמודדות כדי לשמור עליו. כדי להבין זאת נעמיק מעט במושג ערך עצמי.

ז. ערך העצמי

המושג "ערך העצמי" עונה על השאלה "כמה אני שווה בעיני עצמי". המושג "דימוי עצמי" עונה על השאלה "איך אני נראה בעיני עצמי". ערך העצמי מתרגם אפוא את התשובה של הדימוי העצמי למונחים של "כמה אני שווה". יש הקובעים את ערך העצמי שלהם לפי מידת השפעתם על החברה בכלכלה ובפוליטיקה, יש הקובעים את ערכם לפי פרסי האוסקר ורובם קובעים את ערכם לפי המידה בה הצליחו כהורים, כבני זוג וכחברים.

ערך העצמי הוא הליבה של האישיות ו"עלי כרוב" שונים עוטפים אותו. מושגים כמו דימוי עצמי, זהות אישית, מוקד שליטה והנעה פנימית "עוטפים וחותכים" את השדה הסמנטי של המושג ערך העצמי. המצע קצר מלהתמודד עם ההבחנות השונות ולעניינינו חשוב להדגיש כי ערך העצמי נקבע על ידי יחס גומלין בין יחס הסביבה לאדם לבין הפרשנות של האדם עצמו לתגובות אלה. כל אדם מכיר את עצמו בדרכים רבות, את ה"עצמי" הפרטי, וה"עצמי" המייצג אותו כלפי אנשים אחרים. כשם שיש לבני אדם סכמות וייצוגים לגבי מושגים ותחומים שונים, כך, במקביל יש להם גם תבניות וייצוגים לגבי עצמם (Fiske & Taylor, 1991). אדם מכיר את ה"עצמי" בתפקידים חברתיים (מנהל, בן וכד'), יש לו התרשמות מהיחוסים העצמיים שלו ומתכונותיו האישיות, כמו-כן הוא יכול לתאר תכונות המאפיינות אותו כגון נינוחות חברתית או ביישנות, מרדנות או שמרנות, מגושמות או אתלטיות (Markus & Wurf, 1987).

יש להבחין בין "כבוד" ל"כבוד עצמי" ובין גאווה שלילית לגאווה חיובית (גאוות יחידה או גאווה לאומית). הכבוד והגאווה נתפסים כשליליים ועלולים להוציא את האדם מן העולם מכיוון שהם מבטאים צורך מוגזם לקבלת הערכה עצמית על ידי הסביבה. צורך מוגזם מהווה מידה רעה הדוחפת את האדם להתנהגויות שליליות. לעומתם המושגים כבוד עצמי או גאוות יחידה מבטאים

את הביטוי הנורמטיבי והרצוי לקבלת הערכה מהסביבה. ביסוד הערך העצמי והגאווה החיובית קיימות הדרישות לכבוד הבריות, לאי הלבנת פנים ולמתן כבוד לרבנים גם אם מחלו על כבודם. ההשפלה מבטאת את נטילת ערך העצמי מהאדם וההלכה מקפידה מאוד לא להביא אנשים למצב בו ניטל מהם השריד האחרון לכבודם ולצלם אלוקים שבהם. ישנם דינים רבים הקשורים בשמירה על ערך העצמי ואחד הבולטים הוא סיפוק צורכיהם הבסיסיים של גר יתום ואלמנה אשר חולשתם הכלכלית והחברתית עלולה לגרום לערך עצמי נמוך. ההנמקה המלווה את המצוות האלה היא זכירת יציאת מצרים שם היינו במקום הנמוך ביותר של ערך העצמי. כך למשל, חוקר יעיל וחד עין מזהה את נקודות החולשה בערך העצמי של הנחקר ובהשפלה נכונה הוא מביא את הנחקר לשבירה ללא צורך באלימות.

נמצאנו משרטטים מעין סולם שבראשו נמצאים הכבוד והגאווה המנופחים, באמצע הסולם נמצא ערך העצמי החיובי, הכבוד העצמי, גאוות היחידה והאומה. בתחתית הסולם נמצאת ההשפלה, הביזוי והורדת ערך העצמי לקרקעיתו. ההנחה היא כי ערך העצמי מהווה צורך נפשי בסיסי לאדם המניע אותו בתחומים רבים. בסיכומם של כל יחסי הגומלין נקבע ערך העצמי על ידי האדם עצמו בתהליכים סובייקטיביים וריגושיים. כך יוצא שאדם שלא נבחר לראש ממשלה יחשוב עצמו לכישלון טוטאלי וערכו העצמי יהיה בשפל המדרגה. מצד שני אם ברוכת ילדים ללא השכלה יכולה להיות בעלת ערך עצמי גבוה ולהתגאות בחינוך המצוין שנתנה לילדיה.

ח. יחס מעגלי בין ערך עצמי והצלחה

חשוב לשים לב שערך העצמי אינו קובע את תוכן המטרות שהאדם יציב לעצמו. ערך העצמי מספק את ההנעה והכוח להתמודד עם מטרות לאורך זמן ולהתגבר על מחסומים וכישלונות בדרך להשגת המטרות. כך למשל, תלמיד הנמצא בבית הספר בשנים הקריטיות לעיצובו, מושפע מתהליך בלתי פוסק של הערכת הישגיו מחד, והשוואה חברתית מאידך. בתהליך זה מעורבים הורים, מורים ואחרים משמעותיים, המפעילים לתף להצלחה בלימודים. במסגרת זו בונה התלמיד סטנדרטים להערכה עצמית המוזנים בצפייותו מעצמו, ציפיות האחרים ותגובותיהם והשוואת עצמו אל האחרים. זהו תהליך מעגלי של יחסי גומלין שבו אדם מתנהג על פי אמונות וציפיות שפיתח לעצמו, ובו בזמן הסובבים אותו תופסים את התנהגותו ומגיבים על פיה. המושג "נבואה המגשימה את עצמה" (Rosental & Jacobson, 1968) הנו ביטוי למעגליות זו.

התלמיד מתנהג על פי אמונות שפיתח ביחס לעצמו ולזולת והתנהגותו גורמת לכך שאמונות אלו יתגשמו. ערך גבוה מניע למאמץ המביא להצלחה המביא למאמץ נוסף. ערך עצמי שלילי מונע השקעת מאמץ המביא לכישלון המביא להורדה נוספת של ערך העצמי.

קיים יחס הדדי בין ההערכה העצמית לבין ההישג האקדמי, כך ששינוי באחד משפיע על השני ולהפך (Drew & Watkins, 1998). המושג **מוקד** שליטה מתחבר לשרשרת התהליך. **מוקד** שליטה חיצוני מבטא מידה מסוימת של פטליזם לגבי התוצאות וכישלון תומך באמונתו (ציפיותיו) של האדם כי חיו נשלטים על ידי גורמים חיצוניים (לרע או לטוב). אדם בעל מוקד שליטה פנימי מתייחס לכישלון כאל תפקוד לקוי שיש לשפרו, או כאל אתגר שיש להשיגו. מן המחקרים עולה כי בעלי מוקד שליטה חיצוני, ובעלי הערכה עצמית נמוכה פגיעים יותר למצבי כישלון ולמצבים הקשורים לקשיים על רקע אקדמי. לעומתם בעלי מוקד שליטה פנימי והערכה עצמית גבוהה קשורים בהצלחה בלימודים, ביכולת טובה יותר לעמוד במצבי לחץ הקשורים במטלות של המערכת הלימודית, בהתמדה במשימות ובמידת הנכונות לקבל סיוע והדרכה בלימודים.

ט. הערכה עצמית והתמודדות במצבי כישלון

מחקרים מראים כי ערך עצמי גבוה מסייע בהתמודדות יעילה עם מצבי כישלון (Abouserie, 1993; Nunn & Parish, 1992). תלמידים בעלי הערכה עצמית גבוהה מסתייעים במשאבים חברתיים שונים לשם התמודדות יעילה יותר, בניגוד לתלמידים בעלי הערכה עצמית נמוכה שאינם מאמינים ביכולתם להצליח. כאשר מתבגרים חשים חוסר שליטה על אתגרים העומדים בפניהם הם עשויים לחוות חוסר אונים, ובניגוד לכך, כאשר קיימת תחושת שליטה הם רואים בכישלון אתגר ומניע להצלחה בלמידה החוזרת (Reynolds, Ainslie, & Shafer 1996).

בזמנו טיפלתי בסטודנט לרפואה מחונן ומצטיין בלימודים, בחברה ובספורט. הוא היה מסוג "המובילים" היודע בדיוק מה לעשות, מתי לעשות ואיך לעשות. החלטי, בעל בטחון נחוש, אישיות מסודרת ומאורגנת שחיוו היו אהובים ורצויים וללא משברים. הוא הגיע אלי בשנה השלישית ללימודי רפואה מכיוון שציוניו בסמסטר הראשון בשני קורסים חשובים היו נמוכים. לדבריו: "אני מרגיש שאני מאבד גובה ועומד להתרסק". בהמשך התברר כי זו הפעם הראשונה שנכשל. הוא היה "מצטיין כרוני" והחיים לא הכינו אותו לכישלונות

ומשברים כך שהמנגנון הנפשי שלו לא היה מחוסן מפני כישלונות. לכישלונות במבחנים הצטרף כשלון נוסף בתחום החברתי כאשר נענה בשלילה על ידי בחורה שמאוד אהב. פתאום נתגלו לו הרבדים העמוקים של אישיותו שהיו חסומים בפניו עד עתה עקב ההתעסקות בהצלחות החיצוניות. רבדים אלה הבהילו אותו והחריפו את המשבר.

לעתים מי שפוסחים עליו ייסורים זוכה לשקט ולביטחון, אולם הוא עלול לפתח אישיות פשוטה ושטחית עקב עולם רזוז שחסרה בו הכרות מעמיקה עם האני הבאה בעקבות מצבי לחץ ומשבר. אדם שהוא לעולם צודק, לעולם נאהב ובטוח, לעולם מצליח ומצוין עלול לשלם מחיר יקר מאוד על חשבון העומק הנפשי. אותו עומק הנבנה על הספק, אי הסדר, חוסר בטחון ומבוכה. ההצלחה הכרונית סוגרת את האדם מפני רוחות פנימיים המעוררים ספק, סימני שאלה, מבוכה וחוסר ביטחון. רוחות של כשלון יכולים להזין את האדם ולספק לו את הכוח לאמפתיה ולכניסה לנעלי הזולת. העימות עם האני הפנימי ועם העושר החויתי נוצר בעת כישלונות.

"אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם" כך שהמכאובים יכולים לשבור את הקונכייה הסוגרת על הפוטנציאל הטוב החבו בתוכנו. הצלחות מטשטשות את ההתעסקות הפנימית, משתיקות את הקולות הפנימיים, יוצרות רובד שטחי ומפחיתות את החסינות. הרע מכין ומכשיר את הטוב. בטבע מכין החורף הקשה את הפריחה באביב, ברמה הלאומית תקופה של לחץ וקושי פיסי ורוחני (העבדות במצרים) מביאה לפריחה וכוחות מחודשים (מתן תורה וכיבוש ארץ ישראל).

י. ערך העצמי נקבע על ידי המשמעות שאדם יוצק לחייו

ערך העצמי יוצר גישה אופטימית לעצמי, לחיים, לעולם ולבורא ומהווה גורם הנעתי להשגת מטרות החיים וליציקת תוכן משמעותי בהם. ההנחה היא כי כל אדם מונע לתת משמעות לחייו ולמענו הוא מוכן לשאת בכל סבל (פרנקל, 1980, 1982). כל אדם מעניק משמעות אחרת לחייו, משמעות הנתונה לבחירתו החופשית ועליו לבנותה ולהפעילה באופן אקטיבי תוך הישענות על תורות חיים שונות. אבדן המשמעות ופשר החיים (התסכול הקיומי) הוא אחד הביטויים המתארים את תקופתנו עקב התרופפות המסורות והחישוקים הערכיים. קביעת משמעות אישית לשואה (לספר ולהזהיר את הדורות הבאים) העלתה את ערך העצמי של פרנקל וספקה לו את הכוח לשרוד בתנאים של מחנות המוות במקומות בהם ערך העצמי היה בשיא השפל. הצורך למשמעות משתלב היטב

עם הצורך להגשמה עצמית בסולם של מסלאו (Maslow, 1970). תכלית ומטרה נגזרים מתוך המשמעות הרחבה (מטרת על או יעד רחוק) שאנו נותנים לחיים שלנו. השגת המטרות בתוך המשמעות הרחבה מבטאת את ההגשמה העצמית הקשורה בטבורה לערך עצמי.

יא. שייכות לקבוצה ולאומה מצליחות - מקור להעלאת ערך העצמי של הפרט
 האדם בונה את ערכו העצמי בשיוכו לקבוצה אגב השוואה לקבוצות אחרות. אנשים נוטים לחלק את עולמם החברתי לקבוצת ה"אנחנו" לעומת "קבוצת החוץ" על בסיס אמות מידה שונות ומגוונות (Byrne & Baron, 1994). הערכה חיובית של קבוצת ה"אנחנו" מעלה אוטומטית גם את ההערכה העצמית. התפיסה החיובית של הקבוצה היא יחסית לקבוצות אחרות, וכדי להעלות את ערכו העצמי על האדם לעלות את ערכה של קבוצתו ולהוריד אוטומטית את ערך של קבוצות ההתייחסות.

אין צורך בקונפליקט בין קבוצות כדי לגרום להטיות בהערכת הקבוצה שלך. עצם ההשוואה מחייבת להוריד את ערכה של קבוצת החוץ על חשבון העלאת ערכה של קבוצת הפנים. מחקרים רבים מראים שאנשים מפלים לטובה את חברי קבוצתם גם אם אין קונפליקט בתחומים שונים כמו מפלגות ותעשייה (Brown, et al. 1995). כמו כן מתברר שאם יש מדדים רבים להשוואה, יכולים אנשי קבוצת הפנים להבחין ולתת הערכות חיוביות גם לחברי קבוצת החוץ, אבל כשהם מתבקשים להשוות רק על פי מדד אחד, מטבע הדברים יהיה מתן הערכה חיובית לקבוצתם כרוך במתן הערכה שלילית לקבוצה האחרת. הרעב להצלחה ולגאווה המעלה את ערך העצמי, מתבטא בהצטרפות לקבוצה הזוכה להערכה ולכבוד (אוהדים של מועדון ספורט). חשוב לשים לב כי רק לקבוצות מצליחות יש מועדון אוהדים ומכבי תל אביב זוכה לאהדה של האומה רק כאשר היא מגיעה לגמר הגביע האירופי. השייכות לקבוצה מביאה עמה את כל הכבוד והגאווה הניתנת לקבוצה בזכות מעט יחידים המצויינים בתוכה.

יב. המצויינות מאופיינת בהנעה חיצונית וההשתדלות בהנעה פנימית
 הנעה פנימית מתייחסת למערכת כוחות פנימית המניעה את הפרט כאשר התגמולים נמצאים בביצוע המשימות (ההנאה, הסקרנות, ההרגשה של התקדמות ביחס לעצמך). הנעה חיצונית מתייחסת למערכת תגמולים חיצונית לאדם כמו כסף או פחד מעונש (Zimmermann, 1985). בעלי הנעה פנימית לומדים

מתוך חוויה, הרפתקנות ואתגר. לעומתם בעלי הנעה חיצונית מחפשים למידה קלה, נוחה ובטוחה. אנשים בעלי הנעה פנימית מעדיפים גירויים חדשים על פני מוכרים, מעדיפים גירויים מורכבים על פני פשוטים, לוקחים סיכונים מחושבים, מעדיפים לקבוע לעצמם את תוכנית המשימות ומינןן ההצלחות, לומדים באופן יעיל יותר, משתמשים ביתר יעילות במה שלמדו, מעדיפים אחריות ואתגר מאשר קלות, נוחות, בטחון ואפילו כסף.

המצויינות המצויה מונעת בעיקר על ידי הנעות חיצוניות שעיקרן הכסף, הפרסום, הכבוד והגאווה. ההשתדלות מונעת בעיקר על ידי ההנעה הפנימית אשר מספקים ההתקדמות, התהליך וההשתדלות. האדם הממוצע אינו יכול להיות מונע לצורך הצלחה מהסוג של קריירה ופרסום והצלחות מיוחדות כיוון שמראש יש רק מעט מאוד זוכים. המצויינות המדרבנת והמניעה את האדם הממוצע היא הצלחה פשוטה ויחסית בתוך משימות יומיומיות. ילד המגיע לבית ספר, פועל המגיע לעבודה, אינם "נגועים" בצורך ההישג והתחרות, אולם הם בהחלט זקוקים להצלחות בהתאם לנוסחה ייחודית ואישית. אדם שאינו מצליח "עושה מעשה" המבטא את חוסר הצלחתו. המבוגרים ברי הבחירה, עוזבים את מקום עבודתם ומחפשים מקום עבודה אחר. התלמידים, שאינם ברי בחירה, מבטאים את תסכולם מחוסר ההצלחה על ידי הפרעות, העדר הנעה ללמידה, העדר קשב בלמידה או אדישות כללית והתכנסות פנימה.

יג. מצויינות אובייקטיבית לעומת השתדלות סובייקטיבית

המצויינות המצויה היא אובייקטיבית, נקבעת על ידי העולם החיצוני ומוחלטת. ההשתדלות לעומתה היא סובייקטיבית ונקבעת על ידי האדם עצמו תוך התייחסות לקבוצת הייחוס (המניין). התבונה בין אובייקטיבי לסובייקטיבי אינה כה פשוטה. יש הטוענים כי רוב תחומי הידע ניתנים להוכחה אובייקטיבית, ללא מעורבות רגשית והעדפות אישיות. ידע כזה (עובדות) ניתן לאיסוף שטתי ומדעי בגישה כמותית ובשלב מסוים ייהפך לאמת מדעית מוחלטת. הגישה ההפוכה לכך טוענת כי, בעיקרו, רוב הידע הוא סובייקטיבי המבוסס על הרגשה, על דעה או על חוויה אישית, ששייך או נוגע לאדם עצמו. הידע הסובייקטיבי אינו וודאי, יחסי, ניתן לשינוי ואין בו את יסוד העובדות המוצקות הקשורות לאמת ולכן יש לחקור בגישה איכותית.

הפילוסופים אשר טפלו בבעיית האובייקטיביות - סובייקטיביות נטו להקצין את טיעוניהם לצורך בסוס דעותיהם. במציאות הלא פילוסופית אפשר לראות כי המושגים אובייקטיבי - סובייקטיבי אינם הכל או לא כלום אלא רצף ארוך

ומתמשך. קל לזהות את קצוות הרצף במסרים שהם לגמרי אובייקטיביים (השמש שקעה בשעה שש) או לגמרי סובייקטיביים (הרגשתי כעס). ברור כי בין שני קטבים אלה יש רצף ארוך עליו מתפזרים המסרים. אובייקטיביות "בינונית" פירושה שהמידע (עובדות חוקים) אינו מוחלט ומוסכם על ידי "כל העולם", אלא על ידי הקהילה לה שייכים האנשים השותפים למעגל התקשורת. חשוב לשים לב כי ברצף אובייקטיביות – סובייקטיביות קיים גם לגבי תהליך איסוף המידע. אובייקטיביות איננה מבטיחה כי האדם ניתן לאמון וכי התוצאות והמסקנות אמיתיות ומתקבלות. הטענה היא, כי אין קשר בין אובייקטיביות לבין האמת או הוודאות. האובייקטיביות איננה אוניברסלית עולמית אלא מתייחסת לקהילה ספציפית של בעלי אותה תקשורת ותרבות אוריינית.

כל מסר יכול להימצא אפוא, בנקודות שונות על פני הרצף אובייקטיביות – סובייקטיביות ורבים מהמסרים אינם עומדים בזכות עצמם ואינם ניטרליים אלא תלויים בהקשר. טענה זו נתמכת היטב משני מקורות עיקריים:

א. מהזרם האפיסטמולוגי הנאיבי המדגיש כי הידע שצובר האדם מורכב מטענות המאופיינות בתוכן וברמת הביטחון שיש לאדם ביחס אליהן. טענות עם תחושה גבוהה של בטחון נתפסות אצל האדם כעובדות ואלו הפחות בטוחות נתפסות כהשערות ללא קשר למציאות (Kruglanski, 1990).

ב. מדע הכאוס (גליק, 1991) המצביע על חוסר דטרמיניזם מדעי ועל קושי בניבוי אפילו במדעים המדויקים. קושי הנובע לאו דווקא ממגבלות השכל האנושי, אלא מאופיים המורכב והדינמי של היקום והאדם. כל מדען נמצא בתוך פרדיגמה (קון, 1977) המשמשת כמסגרת רעיונית פילוסופית להשקפת עולם. בכל פרדיגמה יש הנחות (אקסיומות) אשר מעצבות את גישת המדען למציאות וקובעות את התיאוריות והטכניקות המחקריות שבהן ינקוט. פרדיגמה מתייחסת להנחות יסוד מרכזיות, ולגישה העיונית פילוסופית-ערכית שעמה מגיע החוקר. פרדיגמה היא מעין תורה, או מרחב העבודה, המוגדר בעזרת שפה ייחודית ומערכת הנחות. מכיוון שלכל פרדיגמה יש תיאוריות ומושגים המתאימים לה, אין אפשרות להוכיח איזו פרדיגמה יותר נכונה. חסרים אמצעים אשר יאפשרו לצאת מחוץ למסגרת המדע התקני (נקודת ארכימדס) כדי לשפוט את הפרדיגמות שבתוכן.

הבנת מורכבות הרצף אובייקטיביות-סובייקטיביות מאפשרת לנו להמשיך ולהבין את הרעיון כי המצויינות נוטה לכוון הקצה היותר אובייקטיבי ואילו

ההשתדלות נוטה יותר לקצה הסובייקטיבי. ביסוד המושג מצויינות קיימת ההנחה כי יש קריטריונים קבועים מוסכמים ואחידים לכולם עם מדידות מדויקות. לכן לפרויקט המצויינות יילקחו רק סטודנטים שהמוצע שלהם יהיה מעל ציון קבוע ומוסכם. בגישת ההשתדלות אין קריטריונים קבועים ומוסכמים וקשה למדוד את מושאי ההשתדלות.

יד. המצויינות בסרגל רווחי חד ממדי לעומת ההשתדלות בסרגל שמי רב ממדי

מצויינות וציונים – סרגל חד ממדי לעומת ההשתדלות בסרגל רב ממדי

המצויינות השכיחה ביותר מתבטאת בשיטת הציונים בבית הספר. כבר מגיל צעיר גורמים לנו "להתמכר" לציונים וכאשר הם נמוכים ביחס לציפיותינו אנחנו מקבלים זאת באופן קשה. נמצא כי ההישג בלימודים הוא הנושא השני בחשיבותו לבני נוער, בהשוואה לנושאים כגון, בטחון לאומי, כלכלה, עתיד מקצועי, וגיוס (פרידמן, 1984).

מתן ציונים בבית ספר סותר את התפיסה הערכית שלנו. אנו מטיפים להתקדמות והשוואה ביחס לעצמי ושיטת הציונים מטיפה לערך הפוך של השוואה לזולת. כמבוגרים אנו בזים להשוואה לאחרים ולא היינו מסכימים שועד הבית או השכונה היה מפרסם מדי פעם את הציונים שלנו בתעודת המבוגרים: ציון בהורות, ציון בעבודה, ציון בחברות ועוד. למרות שאנו מחנכים את ילדינו להשוות רק לעצמם אנו "מזריקים להם לווריד" את הציונים וגורמים להם להתמכר לערך ההשוואה לזולת במקום ההשוואה לעצמי. כך הם הופכים למבוגרים הבונים את ערך העצמי שלהם על השוואות חיצוניות רעועות ושטחיות (שחקנים ומפורסמים מכל הסוגים) במקום על יסודות פנימיים וחזקים.

בנוסף לבית ממלא בית הספר את רוב עולמו של הילד. הילד הרגיל מצליח בגן ומקבל הרגשת בטחון בשנותיו הראשונות. לאחר מכן הוא מגיע לבית ספר המהווה שדה אתגרים חדש ולא מוכר. כשלון במערכת החינוכית (הוצאה מהכיתה, הערות במחברת, ציונים נמוכים) מהווה הוכחה לילד כי הוא לא 'שווה' הרבה. למבוגרים יש כושר הבחנה יעיל ולכן כאשר הילד נכשל הם יודעים כי אמנם הילד לא מצליח בלימודים אבל מצליח בתחומים אחרים ויש לו מעלות רבות. לילדים עצמם אין כושר הבחנה יעיל כמו למבוגרים ולכן כישלונם בלימודים מוכלל לתחומי חיים אחרים. הילד תופס עצמו ככישלון, ערכו העצמי יורד והוא אומר לעצמו: "אני לא חכם אני טיפש ולכן אני לא שווה הרבה ואולי גם לא אוהבים אותי בגלל זה". שיטת הציונים מקלה מאוד על הילד לבצע את

ההכללות הגורפות על ערך העצמי שלו ואלה עם הציונים הנמוכים ביחס לציפיותיהם נכנסים למעין עציץ קטן ומכווץ של הערכה עצמית.

המצויינות בסרגל רווחי ההשתדלות בסרגל שמי

כבר מגיל צעיר אנו לומדים להשתמש במספרים ולהצמיד אותם באופן טבעי לציוני בית הספר. הציונים הם ביטוי למדידה של הישגים בצורה מספרית על פני סולם מדידה היכול להתבטא בארבעה סוגים (קניאל 1997). סולם שמי (נומינלי) המזהה ומבחין בין הערכים השונים ללא יצירת דירוג ביניהם. סולם סודר (אורדינלי) בו כל מספר בסולם הוא גדול או קטן מהמספר שלידו. סולם רווחי (אינטרוול) בו הרווח בין שלבי הסולם הוא קבוע (המרחק בין 7 מעלות ל - 9 מעלות צלסיוס שווה לרווח שבין 35 ל - 37). סולם יחסי (מנה) בו נמדדים דברים שיש להן נקודת אפס טבעית (העדר התופעה הנמדדת). הסולם היחסי הוא הגבוה ביותר ומכיל את כל התכונות המצויות בכל יתר הסולמות, ובנוסף הוא מציין את המרחקים ביחס לנקודת אפס. נקודה זו איננה מתייחסת למספר אפס אותו ניתן להציב בצורה שרירותית. כך למשל, בסולם מדידת משכל אין את המושג אפס, מכיוון שישנה הנחה כי לכל אדם יש מעט משכל. כלומר לא קיים מצב בו אין משכל. הסולם היחסי, כמו גובה ומשקל, מתאים בצורה מלאה לסולם המספרי המופשט לו אנו רגילים ממקצוע המתמטיקה.

חשוב לשים לב שכל השוואה בין בני אדם נעשית באופן אוטומטי על סולם שהוא לפחות סודר (אורדינלי). אולם אם נסכים כי בני אדם שונים מהותית אחד מהשני, הרי אין אפשרות לשים אותם על סולם מדידה מסודר ומעלה. ניתן לקבוע כי בני אדם נמצאים בסולם שמי ולפיכך נבראו יחידים בצלם אלוקים. כלומר, כל אחד שונה מהשני אולם אינו יותר או פחות מהשני.

רעיון השונות בסולם שמי מתורגם בצורה ברורה במספר תחומים. בראשית א, כו: "ויברא אלוקים את האדם בצלמו בצלם אלוקים ברא אותו זכר ונקבה ברא אותם". כל תפארתו וגדולתו של האדם היא בהיותו **צלם**, אישיות בפני עצמה רק כך הוא עומד מול האלוקים. בסנהדרין לו, א נאמר: "לפיכך נברא האדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא". בהמשך "להגיד גדולתו של הקב"ה שאדם טובע מטבעות בחותם אחד – כולן דומין זה לזה. ומלך מלכי המלכים הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחברו". תוספתא בסנהדרין פח: "אדם נברא יחידי בעולם שלא יהו משפחות מתגרות זו בזו. ומה עכשו שנברא יחידי מתגרות זו בזו אילו נברא

שניים על אחת כמה וכמה". כנגד הגזענות נאמר בסנהדרין לז, א "לפיכך נברא אדם יחיד... מפני שלום הבריות שלא יאמר אדם לחברו: אבא גדול מאביך". רעיון השונות נמצא גם בהבדלים בין נשים לגברים. כל אותם דברים הנתפסים בדת היהודית כיתרון הגבר על האישה (עלייה לתורה, הנחת תפילין ועוד) הם תוצאה של ראייה שלנו את החיים על סולמות סודרים, רווחיים ויחסיים. ברגע שנשכחים כי גברים ונשים נמצאים על סולם שמי (נומינלי), נבין כי אין נחיתות אלא שוני. ההבדל בין הגבר לאישה הוא במישור המהות שאינו ניתן להצבה על סולם. לכן גם התפקידים השונים הניתנים לכל מין על ידי הקב"ה אינם קשורים לאפשרות שאחד המינים שווה יותר.

הרעיון של סולם שמי קיים גם ביחסנו לאומות העולם. עם סגולה (ולא עם מסתגל) איננו מבטא דרגה יותר גבוהה בסולם דמיוני של איכות, אלא שוני מהותי בסולם שמי. הגזענות בה נוטים להאשים אותנו מקורה ברעיון, כי עמים יכולים להימצא על סולמות מדידה של יותר ופחות. במקרה כזה ברור כי הצבה כזו בסולם מובילה בהכרח למסקנה שעם אחד יכול לשים את עצמו מעל העמים ולהחליט מה טוב להם (תורת הגזע הנאצית). אולם, אם מקבלים את ההנחה כי העמים נמצאים בסולם שמי הרי שההבדלים הם במישורים שונים וכולם נבראו בצלם אלוקים. באופן זה ניתן לחבין את תפקידנו בין האומות בצורה שלא תתקבל כגזענות.

הנטייה הטבעית של בני האדם היא ליצור סולמות ובעזרתם להשוות בין דברים מורכבים. כך נוצרת השוואה פשטנית על ידי מיקוד באחד המאפיינים והצבתו בסולם מסוּדר ומעלה. פעולה זו יוצרת כשלים לוגיים והיסקים לא נכונים. הדבר משול להשוואה בין חללית לבין בית מלון, על בסיס הנוחיות שבלילית הלילה; או השוואה בין חללית לכפית כי בשניהם יש מתכת ובשניהם יש אותה סיומת (חריזה).

המצויינות מטבעה נוטה להעמיד את העולם על סולמות שונים בהם כל העומד גבוה בסולם מקבל את הכבוד הראוי למצוין. כך מתקבלים סולמות של משכל (סוגים שונים של משכל אינם מקטינים את הבעיה), סולמות של ציונים בבית ספר וסולמות יופי וכבוד. ההשתדלות לעומתה אמורה לפעול בסולם שמי הבא רק לתת זיהוי למשתדל לציין ולאפיין אותו כשונה ולא להציבו בסולם של יותר או פחות. כך הגענו בעקיפין לפרשנות השניה למושג מצויינות (ציון כתמרור) הנראה יותר מתאים למושג השתדלות.

טו. המצויינות היא עלייה בסולם, ההשתדלות היא עלייה תוך איזון פעיל

מחשבת היהדות רצופה בהוגים (בראשם הרמב"ם) המציעים את דרך האמצע כאידיאל למידות הטובות. הליכה בדרך האמצע מניחה כי ישנו סרגל עם קצוות ברורים וההולך צריך לחשב את הממוצע בין הקצוות ולבחור את האמצע הקובע לו נתיב לחיים. במציאות הקצוות אינם ברורים וחשוב האמצע בסרגל הופך להיות בעיה מתמשכת. הדמוי של הסרגל והאמצע אינו מתאים לחיים ויש להמירו במטוטלת נעה אשר עולה במרחב אינסופי. האדם הנמצא בקצה המטוטלת של עצמו חייב לאזן אותה כל הזמן מכיוון שהתנועה למעלה בזרם החיים מניעה את המטוטלת לצדדים ויש להפעיל עליה כוחות מתמידים כדי להשיג את האיזון המיוחל. המצויינות המצויה מהווה טיפוס על סולם חד ממדי עם אמצע ברור. לעתים קרובות המצויינות מותחת רעיון למחוזות כה קיצוניים עד שבו הרעיון הופך לשטני ומאיים. ההשתדלות לעומתה היא העלייה המתמשכת וחתירה מתמדת לאיזון פעיל בכל יום ובכל שעה.

טז. המצויינות מיועדת למעטים בדברים גדולים, ההשתדלות לכול ובקטנים

החיים בכלל, והלימודים במערכת החינוך בפרט, הופכים למעין אולימפיאדת ציונים בה יש רק מעט זוכים, מעט יותר המרגישים נהדר מעצם ההשתתפות וכל היתר נשארים בבית. זו אולימפיאדה המיועדת רק למתי מעט מצטיינים ומאחוריהם שובל של מאוכזבים וקהל אדיש. ההשתדלות, לעומתה, היא מסגרת המתאימה לכולם בעצם קביעה של יעדים סובייקטיביים ותהליכיים.

אוסף של דברים קטנים יוצרים את ההשתדלות השלמה, אולם ההשתדלות אינה דבר קטן. הספור הבא ימחיש את הרעיון. בברוקלין ניו יורק ישנו בית ספר בשם "חוש" המיועד לילדים עם קשיים מיוחדים. יש אשר נשארים ב"חוש" לכל תקופת החינוך הפורמלי ויש מעטים המשולבים בחינוך הרגיל. באחד הכינוסים (דינרים) בו גויסו כספים לבית הספר נשא אחד ההורים נאום בו הלל ושיבח את הצוות המסור. לפתע הרים את קולו ובקול בוכים צעק: "היכן השלמות בבני ישעיהו? כל דבר שברא אלוקים נברא בשלמות. אולם בני אינו נברא בשלמות, הוא אינו מבין דברים כמו ילדים אחרים, אינו זוכר כמו אחרים. היכן אפוא שלמותו של אלוקים?" השומעים נדהמו מהשאלה המתריסה והכואבת והאב המיוסר המשיך:

"אני מאמין שכאשר הקב"ה מביא ילד כזה לעולם, השלמות שהי מחפש היא בדרך שבה אנשים יגיבו לאותו ילד. כדי להדגים זאת אביא לכם סיפור על ישעיהו בני. יום אחד טיילתי אתו בפארק בו ילדים מהשכונה שלנו שחקו

בייסבול. ישעיהו ביקש ממני לבדוק האם הם יסכימו לשתף אותי במשחק. ישעיהו אינו יודע לשחק בייסבול ולמרות הסיכוי הקלוש התלטתי לבקש מהם כדי לתת לבן תחושת שייכות. פניתי לאחד הנערים, הבחור הביט לצדדים לחפש קצת סיוע לבעיה המשונה, וכשלא מצא העיז ואמר כי למרות שהם מפסידים יש עוד מספר סיבובים והוא ינסה לשלב אותי לקראת הסוף.

ישעיהו חייך והצטרף לחברי הקבוצה הממתנינים. המשחק התקדם וקבוצתו של ישעיהו צמצמה את ההפרש. הפער היה קטן והגיע תורו של החובט האחרון אשר יכול היה להכריע את המשחק לטובת הקבוצה של ישעיהו. חברי הקבוצה לא היססו ונתנו לישעיהו את המחבט לחבטות הגורליות. כולם הבינו שאין לו סיכוי מכיוון שאפילו את המחבט ישעיהו לא החזיק כראוי. למרות זאת נכנס ישעיהו למעגל בו עומד החובט, וממולו נעמד זורק הכדור של הקבוצה היריבה. הנער זרק את הכדור בצורה נוחה ורכה כדי שישעיהו יוכל לפחות לגעת בכדור. למרות זאת ישעיהו החטיא. אחד מחברי הקבוצה של ישעיהו הצטרף אליו וביחד הם אחזו את המחבט ונעמדו מול הזורק. הלה התקדם מעט ושוב זרק את הכדור באופן נוח וקל לעבר ישעיהו. הכדור פגע במחבט ועף למרחק של מטרים ספורים. הזורק יכול היה בקלות להרים את הכדור לזרקו לתחנה הראשונה ולסיים את המשחק בניצחון קבוצתו. במקום זאת הוא זרק את הכדור לעבר קצה המגרש. כולם החלו לצעוק "רוץ ישעיהו רוץ לתחנה הראשונה!"

מעולם לא רץ ישעיהו במהירות כה גבוהה ועד שהגיע לתחנה הראשונה השחקן היריב קיבל את הכדור ויכול היה לעצור את ישעיהו בתחנה השנייה. אולם הוא הבין את פעולתו של הזורק הראשון ומסר את הכדור הרחק מהתחנה השנייה לעבר משחק שלישי.

"רוץ לתחנה השנייה, רוץ ישעיהו" קראו כולם. "רוץ לתחנה השלישית, רוץ ישעיהו; רוץ לתחנה האחרונה, רוץ ישעיהו" קראו כולם בהתלהבות.

ישעיהו הגיע לתחנה האחרונה כל עוד נשמתו בו. 18 הנערים הקיפו אותו, הרימו אותו על כתפיהם ורצו אתו מסביב למגרש להודות לו על הניצחון הגדול. ישעיהו זורח כולו, כובע הבייסבול מונח במהופך, קלט את מבטי ונפנף לי בגאווה. החזרתו לו נפנוף סובבתי את גבי לילדים עמדותי בצד ובכיתי. עיני זלגו דמעות ולבי התרחב מאושר. נערים אלה במעשה הקטן הזה ובהשתדלות הגדולה מאחוריו הגיעו לרמת השלמות שהקב"ה התכוון אליה כאשר ברא אנשים לא מושלמים.

יז. תכני המצויינות לעומת תכני ההשתדלות

לאורך כל המאמר חוזרת ההדגשה כי המצויינות וההשתדלות מהוות מעין "מנועים" להשגת יעדים. המצויינות עם צורך ההישג מדרבנת אנשים להגיע להישגים ביחס לסביבה ואילו ההשתדלות עם ערך העצמי אף היא מניעה להשגת יעדים בעלי טווח רחב אישי וסובייקטיבי. למרות היותם רק מניעים יש למצויינות ולהשתדלות קשר הדוק לתכנים אותם הם מלווים. המצויינות מלווה בדרך כלל את הכסף, הספורט, השכל (לימודים) והיופי. התכנים המלווים את ההשתדלות הם אינסופיים וכל פרט בוחר אותם כרצונו. התכנים המלווים את המצויינות וההשתדלות מבטאים למעשה את עולם הערכים הקשור אליהם ואת סדרי העדיפויות בתפיסת העולם. כך למשל, חברה בה יש אולימפיאדות ספורט ולא אולימפיאדות למעשים טובים מבליטה סולם ערכים די ברור.

יח. ביהדות יש שבעים פנים להשתדלות

המסקנה מניתוח זה הוא כי המצויינות המצויה יוצרת השוואות על בסיס סולמות סודרים ומעלה בעוד ההשתדלות משווה בין האנשים על בסיס סולם שמי. השונות בסולם שמי היא לגיטימית ומוסרית ומובילה לסובלנות רבה בין השונים ותומכת בדרכים הרבות המובילות להשתדלות. דרכים אלה מובלטים באגדות המדגישות כי בגן עדן ישבו רבנים צדיקים יחד עם אנשים פשוטים אשר לא ידעו להתפלל ובקשו מהקב"ה שיצרף את האותיות למלים. בסולם הערכים היהודי יש אפיקים שונים להשתדלות ואין אולימפיאדה אחת עם מספר קבוע של מקצועות ומדליות. אולימפיאדת החיים היא מתמשכת, מספר המקצועות הוא אינסופי וכל אחד יכול לקבל מדליה.

לא רק שהיהדות מדגישה את ריבוי הדרכים להשתדלות (מצויינות) בבחינת שבעים פנים, אלא היא אף קובעת בצורה ברורה את המשותף לכל הדרכים והיכן יש לשים את התמרוקים. היסוד המשותף להשתדלות הוא "ועשית הישר והטוב" המוביל לעשיית פשרה והליכה לפנים משורת הדין. ההלכה נתפסת כמסגרת שבתוכה יש מקום רב לשלמויות הולכות וגוברות שיסודן הפשרה הסובלנות וראיית הקב"ה כמודל לחיקוי "מה הוא רחום אף אתה רחום"...

יסוד נוסף מתקשר לאהבת וחמלה על הבריות. בפרשת משפטים רואים כי התורה בחרה להתחיל לא במצוות החשובות והגדולות כמו השבת, אלא במצוות הפשוטות שעיקרן דיני ממונות והיחסים הפשוטים והבריאים לגר ליתום ולא למנה בעלי ערך העצמי הנמוך. סדר העדיפות להשתדלות הוא ברור, קודם בין אדם לחברו ורק אחר כך בין אדם למקום.

יסוד נוסף בהשתדלות הוא ההקשבה הפעילה המהווה רכיב חשוב באהבת הבריות וביחסי אני-אתה (בובר 1973; קורצווייל, 1978). בפתח ספר דברים (א, טז) משה מדגיש לעם כי כדי להצליח בבניית עם בארץ ישראל, יש צורך ל"שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק". אמנם האזהרה מופנית לשופטים, אבל העיקרון בה תקף לכל העם והוא להקפיד ולשמוע מה יש לחברים להגיד ולהטות אוזן למסרים של הזולת. כדי לשמוע יש צורך להאזין שפירושו להתחשב בזולת, לקלוט את הנאמר ולהידרש לטענות המועלות. להאזין פירושו להבין את הזולת גם אם אין מסכימים לו.

במילה "להאזין" יש את יסוד האיזון ואי אפשר להגיע לאיזון מבלי להקשיב. כמו ששיווי המשקל הגופני נמצא באוזן כך גם שיווי המשקל הנפשי תלוי ביכולתנו להאזין. לכן גם נקבעו שתי אוזניים ופה אחד. השואף להאזין צריך לדבר מחצית ממה שהוא מקשיב. הסוד בהאזנה הוא בהפרדה בין ההבנה להסכמה. המאזין יוכל להבין, והסיכוי להגיע לפשרות ולשכנע בדרכי נועם גבוה יותר אם אנשים מבינים זה את זה. התנאי לשמיעה ולהאזנה הוא בראיית הזולת בתור אהיך, חלק ממך, שונה ממך בטולם שמי ושווה לך ביתר הסולמות. ההקשבה הפעילה לזולת היא אבן פינה בהשתדלות המצוינת. המקשיב הפעיל יכול לגלות שמאחורי מילים פשוטות הנראות לא חשובות מסתתרות לעתים זעקות נואשות לעזרה. מאחורי תנועת גוף רפה והססנית מסתתרת מצוקה נוראית הקבורה מתחת לפני השטח. לעתים משחררת ההקשבה הפעילה את האדם ונותנת לו הרגשה שאין הוא לבדו ויש מי המבינים אותו. זה כנראה ההסבר לגל הגואה של תכניות רדיו שבהם חושפים האנשים את מצוקותיהם באוזני זרים. מצד שני, ההקשבה הפעילה מבטאת גם את נכונותו של המקשיב לשאת בעולה של ההקשבה ובתוצאות המתחייבות ממנה. הקשבה והבנה למצוקה יכולים להביא את המקשיב להתגייסות ממשית לעזרה (ישיבה ליד חולה, תמיכה כספית). מלבד מה שההקשבה הפעילה עושה לזולת היא בונה את המקשיב ומסייעת בצמיחתו האישית בבחינת "ועשית הישר והטוב".

כוחות ההשתדלות בכלל וההקשבה הפעילה בפרט תלויים מאוד באינטליגנציה רגשית (גולמן, 1997) בין אישית ותוך אישית (גרדנר, 1993). לאינטליגנציות אלה יש מספר מאפיינים כמו ידיעת רגשות עצמיים, מודעות עצמית, ההכרה בהרגשה בעת שהיא מתרחשת; ניטור וניהול רגשות עצמיים; יציאה מוצלחת ממשברים אישיים; הפקה של הנעה עצמית וגיוסה עם הרגשות למען מטרה חשובה, שליטה בדחפים ודחיית סיפוקים. וויסות מצבי רוח ומניעת

הרגש משליטה על השכל בעת קבלת החלטות; התנסות באמפתיה ותחושת תקווה אצל האדם עצמו ואצל אחרים; טיפול יעיל במערכות יחסים; להבין מה מניע אחרים וכיצד הם פועלים; הבחנה במצבי רוח, הנעות של אחרים ותגובה יעילה לכך; מנהיגות; חברות וידידות ושמירה עליהם; יכולת לפתור סכסוכים בין אישיים ולפשר בין מסוכסכים; יצירת תמונה פנימית המתאימה לתמונה חיצונית ולהשתמש בה; נגישות גבוהה לרגשות עצמיים והבחנה יעילה ביניהם.

י.ט. במצויינות פוטנציאל לאלימות בהשתדלות פוטנציאל לסובלנות

אם נחבר את כל ההבדלים בין מצויינות להשתדלות נקבל תמונה מורכבת. המצויינות נבחנת בתוצאה, מניעה הם צורך ההישג, היא אובייקטיבית, נמדדת בסרגל רווחי חד ממדי, מיועדת רק למעטים, עוסקת בדברים הגדולים של החיים ותכניה הם השכלה, ספורט, ממון, יופי וכבוד. ההשתדלות לעומתה, ממוקדת בתהליך ומבוססת על הנעה פנימית וערך העצמי, מוערכת (ולא נמדדת) בסרגל שמי, רב ממדי תוך איזון פעיל. ההשתדלות מיועדת לכולם ונמצאת בדברים הקטנים של החיים. סך כל ההבדלים האלה יכול לתמוך במסקנה כי למצויינות פוטנציאל לאלימות ואילו ההשתדלות יכולה להוביל לסובלנות. להלן נרחיב ונמק את הטענה.

כמו חוס לגוף כך האלימות מהווה סימפטום למחלות פסיכולוגיות רבות. לאלימות פנים רבות (גופנית ומילולית, פנימית וחיצונית) והיא קשורה באופן הדוק עם מצבי קונפליקט בו צד אחד מבין כי הצד האחר השפיע או עומד להשפיע באופן שלילי על דבר החשוב לו. הקונפליקט נוצר מכיוון שלצדדים המעורבים יש אינטרסים מנוגדים כך שהשגת מטרת של צד אחד תהיה על חשבון קיפוח המטרות של הצד השני.

אחד הגורמים המאפיינים קונפליקט שפתרונו אלימות היא קביעה נחרצת של דעה על סמך עובדות מעטות ולא מהימנות. האדם סוגר את עצמו בפני מידע נוסף (אל תבלבלו אותי בעובדות), בטוח באובייקטיביות שלו, מניח כי המציאות נמצאת בסולם של יותר ופחות ומסיק כי עמדותיו ומחשבותיו נמצאים מעל כולם. סגירות במידע יוצרת בורות אשר כמו כל בור פתוח שואב אליו זוהמה ולכלוך. כמו בטבע, חללים אינם נשארים ריקים והנפש מתמלאת במידע לא אמין ושטחי היוצר חרדות המובילות לתוקפנות. גישה כזו מעלה את מקדם הקונפליקט בין אנשים, מקשה על גישור או פישור ומכאן הדרך קצרה לאלימות. סובלנות קשורה בהתנהגות נינוחה (easy going) המכבדת דעות, צרכים והתנהגויות של אחרים כל עוד ההתנהגות של האחר אינה פוגמת בחופש ובכבוד

של הסובלן. הסובלנות מחזקת על ידי ידע, פתיחות, תקשורת, חופש המחשבה מצפון ואמונות. הסובלנות היא הרמוניה של הבדלים מכיוון שלכל אחד אמת מוחלטת אחרת ויש תשובות שונות ונכונות לאותה בעיה. סובלנות היא כבוד, קבלה והערכה לשונות העשירה בתרבויות, בצורות ההבעה ובדרכים השונות להיות אדם. סובלנות פירושה לדבוק במערכת ערכיך ולתת לאחרים לדבוק בערכיהם מכיוון שאנשים שונים בהופעתם והחיים עשירים במצבים מגוונים ואין אמת מוחלטת. לכל אדם יש זכות להיות בשלום ולהגשים את עצמו ואין לכפות עליו דעות של אחרים. יש בסובלנות את היסוד הוותרני, הפשרני, הלא מתלהם והעדר התעקשות. כאשר אדם מממש את סובלנותו הוא חייב להבין את הזולת ולהיכנס לנעליו. מבחינה רגשית וקוגניטיבית הפעולה הזו מורידה את הלהט והאנרגיה להשגת המטרה הנמצאת בקונפליקט.

יש להתייחס לסובלנות בסובלנות כי היא עצמה נידונה לאותה יחסיות ושונות. כל דת וכל תפיסת עולם מגדירים לעצמם את הסובלנות בתוך תפיסת עולמם וכך מקבלים שונות הגבוהה בתוך ובין תפיסות עולם. למרות השונות, הבסיס המשותף לסובלנות הוא החופש בהנחה שלכל אדם צריכה להישמר הזכות והאחריות לקבוע מהו הדבר אשר יביא לו אושר. כלומר, הפרט יקבע את מטרות חייו (שיעשוהו מאושר) ואת הדרכים להשגתן, ואילו החופש מהווה אמצעי מרכזי להשגת אותן מטרות. למרות הסיכונים הרבים הטמונים בחופש עדיין הוא מהווה את הדבר הבטוח ביותר.

למרות שאין אזכורים ביהדות למילה סובלנות הרי היא מהותית למחשבה ולתורה היהודית. כך למשל, דרשו חז"ל (אבות א) גם מהשופטים (הנתפסים כשקולים ורציונאליים) להיות מתונים וסובלנים בדין. הקנאות כהיפוכה של הסובלנות ראויה רק אם היא נובעת מדחף אמוציונאלי לא נשלט (פנחס) בעוד הקנאות המתוכננת והשיטתית היא שלילית. רבים מדגישים את היפוכה של הסובלנות - המחלוקת שאינן לשם שמיים היוצרות מריבות עד כדי כך שבדאגה לשם שמיים מתבצעת שפיכות דמים (הלבנת פנים).

כ. המשותף למצויינות והשתדלות

מתוך מגמה להסיט את מרכז הכובד ממצויינות להשתדלות חיפשנו והדגשנו את השונה בין המושגים. אולם יש מספר דברים משותפים שמן הראוי להבליטם. המצויינות וההשתדלות מהוות מנועים להשגת יעדים ויש בהן דינמיות, חוסר שביעות רצון מהקיים ושאיפה לעשות טוב יותר ביחס לאחרים (מצויינות) או ביחס לעצמך (השתדלות). מצויינות וההשתדלות נקבעות על ידי

מתח קבוע בין המצוי לרצוי ובין הסובייקטיבי לאובייקטיבי. הסובייקטיבי נקבע באמצעות הערך העצמי של האדם השואף לטוב ביותר בתחומו הוא וביחס לעצמו. מאחורי שני המושגים עומדת התביעה להשתפר ולעשות טוב יותר את מה שאנו עושים כעת. המצוינים והמשתדלים אינם חייבים להיות מנהיגים אלא לשמש כתמרורים, כציוני דרך וכמפת נוטים למנהיגים. מצוינות והשתדלות אמורה להפוך לתכונה ולהרגל פנימי באדם ואת שניהם יש לשפוט בהתאם לדברים החשובים עליהם ויתר האדם.

כא. משמעות ההשוואה למכללה

המסר המרכזי של המאמר מאפשר לגזור מספר מסקנות יישומיות למכללת אורות:

- א. יש להשתמש במושג השתדלות (או מושג דומה) ולא מצוינות הטעון בפרשנות שלילית.
 - ב. לקבוע קריטריונים להשתדלות לכל מעגלי המכללה: מורים, סטודנטים ועובדי מנהלה.
 - ג. הקריטריונים להשתדלות ייקבעו במשותף וישקפו את המיזוג בין ערכי המכללה ויעדיה לבין המטרות האישיות של האנשים בתוכה.
- השיטה היעילה לכך קיימת במספר ארגונים ואפשר ליישם אותם למכללה בדרך הבאה: בתחילת כל שנה יפורסמו יעדי המכללה כחלק מיעדים רב שנתיים הידועים לכולם. כל ראש קבוצה (ראש התמחות, ראש מסלול, מורה, מנהלת ספרייה) ישב עם כל אחד מחברי הקבוצה וביחד ינסחו את יעדי ההשתדלות האישיים והקבוצתיים לשנה הקרובה. יעדים אלה עונים על השאלות הבאות: "מה נעשה/תעשה השנה מעבר למינימום הנדרש ממך לבצע את התפקיד" או "מה נעשה/תעשה השנה בצורה יותר טובה משנה שעברה". סיכום השיחה הנמצא אצל שני הצדדים, מובא לדיון בשנה הבאה. בשנה זו משווים את התכנון לעומת הביצוע מפקים לקחים וקובעים את יעדי השנה הבאה.
- לאורך כל השנה ישנם הרבה אירועים בהם מביאים לידי ביטוי ציבורי את ההשתדלות של אנשי המכללה. מעניקים מתנות הוקרה ומספרים בשבחן של המשתדל. בפורטנציאל יכול כל אחד להגיע להוקרה ושבת. אנו זקוקים להערכה החברתית בלעדיה ערך העצמי שלנו מדלדל.

פ.ב. סיכום

בתהליך כתיבת המאמר עברתי תהליך מעניין, מניתוח לוגי רציונאלי בשכלי נטייתי בהדרגה לעבר הרגש והלב. מתברר שוב ושוב כי הדברים החשובים והמשמעותיים בחיים אינם ניתנים לתפיסת השכל והחושים אלא לתחושת הלב והרגש. המצוינות הרצויה היא למעשה כוח ההשתדלות עליו אנו נבחנו בעמדנו לפני בורא עולם. ההשתדלות אינה משחררת אותנו מקביעת יעדי החיים, אלא מסייעת ליציקת משמעות וכוח להשיגם. זה הכוח לקום שבע פעמים וללמוד ולברך את הקב"ה על היכולת ליהנות מהחוויות הקטנות של החיים: שתיקה אוהבת, נשיקה לבן ההולך לצבא, חיבוק של תינוק הנרדם על כתף, לקום בבוקר ללא כאבים, זמירות שבת עם כל המשפחה, ריח ההדרים באביב, טעם התות וחויית לימוד תורה.

בניגוד למצוינות הפונה רק למעטים, פונה ההשתדלות לכל אחד ומציעה לו להוציא לפועל את כוחו המיוחד ולהביאו לשלמות כפי שהוא תופס אותה. "אם תרצה, בן אדם, הסתכל באור השכינה בכל היקום. דע את עצמך ואת עולמך, דע את הגיוני הלב שלך. מצא את מקור החיים שבקרבתך ושממעל לוי" (אורות הקודש). הביטוי האישי מתחבר יחד לכלל ישראל באופן שלכל עשב ניגון משלו, לכל אדם יש שם וכל אחד תורם בייחודו ובתרומתו האישית. נגינת העשבים מתקבצת לסימפוניה מורכבת וכל אחד בתרומתו הייחודית תורם לשילוב ההרמוני ואיכות חדשה שהיא יותר מסך כל חלקיה. יכולות אלה יגיעו לביטוי אישי בעזרת רעיון ההשתדלות ויחסמו אם נדבק במושג מצוינות.

ההשתדלות היא מידה דינמית ותנועה מתמדת מגבעה לגבעה גבוהה ממנה ללא עצירה תוך פזילה לקבוצת ההתייחסות הנעה על גבעות סמוכות. עצמתם של צרכיו החברתיים של האדם דומים לאלה הגופניים והצורך לשמר את ערך העצמי, קרוב לצורכי המזון והשתייה. ערך זה מתבטא משילוב אופטימאלי בין עולמות שונים בתוך האדם עצמו עולם הרגש, הערכים החברה (ואהבת לרעך כמוך) קבלת החלטות ופתרון בעיות (אינטליגנציה רגשית). ההשתדלות קשורה בסיכונים רבים אולם גם בסיכונים הרבים. הדיאלוג בין סיכוי לסיכון יוצר סבל רב אשר בעקבותיו יוצא הטוב הרב האצור בתוכנו והפוטנציאל הגדול המתבטא בצלם אלוקים ובמידות הטובות.

כג. מקורות

- בובר, מ"מ (1973). בסוד שיח. ירושלים: מוסד ביאליק.
- קורצווייל, צ' (1978). מרטין בובר והמחשבה החינוכית המודרנית. תל-אביב: שוקן.
- גולמן, ד' (1997). אינטליגנציה רגשית. תל אביב: מטר.
- גליק, ג' (1991). כאוס: מדע חדש נוצר. ת"א: ספריית מעריב.
- גרדנר, ה' (1993). אינטליגנציות מרובות. ירושלים: מכון ברנקו וייס לטיפוח החשיבה.
- פרידמן, י' (1984). השתמעויות חברתיות וחינוכיות של הערך העצמי. פסיכולוגיה וייעוץ בחינוך, 71-89.
- פרנקל, ו' (1980). האדם מחפש משמעות. תל - אביב: דביר.
- פרנקל, ו' (1982). הזעקה הלא נשמעת למשמעות. תל - אביב: דביר.
- קון, ת' (1977). המבנה של מהפכות מדעיות, ת"א: מפעלים אוניברסיטאיים להוצאה לאור בע"מ.
- קניאל ש' (1997). כתיבת עבודות מחקר בחינוך הגבוה. תל-אביב: הוצאת דקל.

- Abouserie, R. (1994). Sources of stress in relation to locus of control and self esteem in university students. *Educational Psychology*, 14, 323-330.
- Ainslie, R.C., Shafer, A. & Reynolds, J. (1996). Mediators of adolescents stress in college preparatory environment. *Adolescence*, 31, 913-924.
- Baron, R. & Byrne, D. (1994). *Social psychology - understanding human interaction* (7th. ed.). N.Y.: Allyn & Bacon.
- Brown, D.J. Cobb, S.V.G. & Eastgate, R.M. (1995), Learning in virtual environments. In R. A. Earnshaw, J. A.Vince. & H. Jones, (Eds.), *Virtual reality applications*. N.Y.: Academic Press.
- Drew, P.Y. & Watkins, D. (1998). Affective variables, learning approaches and academic achievement: a casual modeling investigation with Hong Kong tertiary students. *British Journal of Educational Psychology*, 68, 173-188.
- Fiske, S.T. & Taylor, S.E. (1991), *Social cognition* (2nd ed.), N.Y.: McGraw - Hill.
- Kruglanski, A.W. (1990). Lay Epistemics theory in social cognitive psychology. *Psychological Inquiry*, 1, 181 -197.

- Markus, H. & Wurf, E. (1987). The dynamic self-concept: A social psychological perspective. *Annual Review of Psychology*, *38*, 299-337.
- Maslow, A.H. (1970). *Motivation and personality* (2nd. ed.). N.Y: Harper & Row.
- McClelland, D. C. (1953). *The achievement motive*. N.Y.: Appleton-Century-Crofts.
- Muijs, D.R. (1997). Symposium: Self Perception and performance predictors of academic achievement and academic self-concept: a longitudinal perspective. *British Journal of Educational Psychology*, *67*, pp. 263-277.
- Nunn, G.D. & Parish, T.S. (1992). The psychosocial characteristics of at-risk high-school students. *Adolescence*, *27*, 435-440.
- Rosenthal, R. & Jacobson, L. (1968). *Pygmalion in the Classroom*, N.Y.: Holt and Winston.
- Thorndike, E.L. (1924). Mental discipline in high school studies. *Journal of Educational Psychology*, *15*, 1-22.
- Zimmermann, B. J. (1985). The development of intrinsic motivation: A social learning analysis. *Annals of Child Development*, *2*, 117-160.